

**ความสุขของชาวนา กรณีศึกษาชาวนาสมาชิกเครือข่าย
เกษตรกรรมทางเลือก***
**Happiness of farmers A case study of farmers,
members of an Alternative Agriculture Network**

ทิพวัลย์ รามรงค์**

Thipawan Ramrong

สิริกอร์ กาญจนสุนทร***

Sirikorn Kanjanasuntorn

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุขในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาคือ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากโครงการวิจัยเรื่องความสุขในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย กรณีศึกษาชาวนาที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนอุดหนุนวิจัยเพื่อเผยแพร่ คณะสังคมศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2561

This article is part of a research project "Happiness in the existence of Thai farmer occupation. A case study of farmers who are members of an Alternative Agriculture Network" supported by Faculty of Social Sciences, 2017.

** สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Major Field: Social Development, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University,
Corresponding author, E-mail: fsoctwr@ku.ac.th

*** ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.

กลุ่มชาวนาที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ในภูมิภาคต่าง ๆ จำนวน 8 คน โดยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ผลการวิจัยพบว่า ความสุขที่จะเกิดขึ้นมีปัจจัยที่หลากหลาย ผู้วิจัยจึงแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านตนเอง ปัจจัยที่มีผลทำให้ชาวนามีความสุขในการดำรงอยู่ในอาชีพชาวนาของตนเอง เนื่องจากเป็นอาชีพที่ตนรัก เป็นอาชีพที่ตนสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว สร้างฐานะให้ดีขึ้น เป็นความภูมิใจที่สามารถส่งลูกเรียนจนจบการศึกษาได้ และยังเป็นอาชีพที่ทำให้ได้เรียนรู้ต่อยอดและพัฒนาตัวเองตลอดเวลา 2) ด้านครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวนามีความสุข เนื่องจากครอบครัวเป็นพลังสำคัญ เป็นพลังหนุนเสริมให้ชาวนา เมื่อรู้สึกเหน็ดเหนื่อยการได้เห็นครอบครัว มีกิน มีใช้ มีการศึกษา ยิ่งทำให้เกิดความสุข นอกจากนี้ หากชาวนาได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากครอบครัวในการทำนาด้วย ยิ่งทำให้ความสุขเพิ่มมากขึ้น และ 3) ด้านสังคม เป็นปัจจัยภายนอกที่มาหนุนเสริมความสุขภายในตัวของชาวนา เป็นความสุขที่ได้รับการสนับสนุนจากสังคม กล่าวคือ การได้รวมตัวกันของเครือข่าย ได้มีความรู้จากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก และนำความรู้มาเปลี่ยนแปลงการทำนา จากการทำนาเคมี มาเป็นการทำนาแบบอินทรีย์ หรือเรียกว่าทำการเกษตรแบบประณีต นำความรู้มาลองผิดลองถูก และทดลองทำจริงจนสำเร็จ นอกจากนี้การได้คืนความรู้นี้กลับสู่สังคม ผ่านการถ่ายทอดความรู้ที่มีให้กับคนอื่น ๆ ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่าย กลายเป็นความสุขที่ได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นด้วย

คำสำคัญ : ความสุข, ความสุขในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

Abstract

This research is qualitative research. The objective is to study the important factors that affect the happiness of the existence of Thai farmer occupation. A sample group is a group of farmers who

is a member of the alternative agriculture network in various regions of 8 people by purposive sampling. The research result indicates that happiness came from a variety of factors. Therefore, the researcher divided the presentation out into 3 aspects: 1) The self-factor that affecting farmer to be happy in the existence of their own due to it is the career they love. It is a profession that they inherited from their ancestors as a profession that generated revenue to themselves, family and created a better status. It is the pride that they can support children on the study until graduation, and also as a profession to learn for further and self-development all the time. 2) The family factor is the important factor that makes farmers happy due to the family is a major power. Family power support farmers when getting tired. Seeing the family has money to support for daily use and the education cause of happiness. In addition, if the farmer has received support from their families with farming even happier. 3) Society is the external factor to support the happiness of the farmers. It is the happiness that receives from society. That is, to have a combination of network, gain knowledge from alternative agriculture network and brings this knowledge to change farming from chemical farming to organic rice known as intensive agriculture. Bringing the knowledge to trial and error, try and make it as successful. In addition to this knowledge back to society through knowledge transfer to others, knowledge exchange with the network until become happy to make benefit to others.

Keywords : Happiness, Happiness in the existence of Thai farmer occupation, Alternative Agriculture Network

บทนำ

อาชีพชาวนา ที่หลายคนนิยามไว้ว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” หลายคนคงเคยได้ยินคำนี้กันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่รู้จักอาชีพชาวนาก็ว่าได้ นับว่าเป็นเกียรติภูมิของชาวนา โดยในอดีตชาวนาจะทำการผลิตแบบดั้งเดิมอาศัย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ จนปัจจุบันมุมมองวิถีคิด ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะเห็นเพียงข้าวและชาวนาเป็นเพียงปัจจัยการผลิต ของกลไกการตลาดที่ทำให้ข้าวเป็นเพียงแค่อินค้า ชาวนาเป็นเพียงเครื่องจักรตัวหนึ่ง ที่ผลิตข้าว (Biz Amnat (นามแฝง), 2561) กิจกรรมในภาคเกษตรมีบทบาทน้อยลง ทุกขณะ เราสามารถมองเห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จากการทิ้งผืนนาให้กลายเป็น นาร้าง การทำนาไม่สามารถเป็นเพียงแหล่งรายได้เดียวของครัวเรือนแม้จะเป็นการทำนา แบบคาดหวังรายได้จากการทำนาก็ตาม ชาวนาทุกวันนี้จะห่างไกลจากภาพในเชิงอุดมคติ ที่เห็นระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง (ชลิตา บัณฑิตวงศ์, 2556)

จุฑาทิพย์ ภัทราวาท ผู้อำนวยการสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ในฐานะหัวหน้าโครงการจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ชาวนามีอาชีพ กล่าวถึงโครงสร้างปัญหาของชาวนาไทยที่ต้องแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้ ชาวนาไทยเพิ่มผลผลิตด้วยการปลูกข้าวอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการขาดแคลนน้ำ สภาพดินเสื่อมโทรม ปัญหาศัตรูข้าว จึงเพิ่มสารเคมีและนำสู่การเพิ่มต้นทุนการผลิต เป็นเงาตามตัว แรงงานภาคเกษตรจึงทยอยขายที่นาเพราะเกิดภาวะหนี้สิน ที่ดินเปลี่ยนมือ ไปสู่นายทุนรายใหญ่ ชาวนาขาดทักษะและความรู้ จึงตกเป็นเหยื่อธุรกิจการผลิต ทั้งการผูกขาดทุนผูกขาดตลาด ไม่มีอำนาจต่อรอง กฎหมายที่ไม่เอื้อต่อชาวนา รายย่อย นโยบายรัฐที่แก้ปัญหาปลายเหตุ (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้ คุณภาพเยาวชน, 2557) สิ่งเหล่านี้ทำให้อาชีพชาวนาลดน้อยลง แม้กระทั่งลูกชาวนา ก็ไม่อยากทำนา ทำให้ในอนาคตประเทศไทยอาจจะประสบกับปัญหาความมั่นคง ด้านอาหารก็เป็นได้

ดังนั้น การรับรู้สถานการณ์ การดำรงอยู่ของอาชีพ การรับรู้ความสุขของชาวนา เช่น ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุขของชาวนา เพื่อนำเสนอแง่มุมบวกที่ทำให้ชาวนา เกิดความความสุข ความภาคภูมิใจในอาชีพของตนเองนั้นเป็นเรื่องที่ดีที่จะทำให้ ผู้ที่สนใจ ประกอบอาชีพเกษตรกรโดยเฉพาะอาชีพชาวนา และลูกหลานชาวนา เห็นความสำคัญ ว่าอาชีพชาวนาว่าเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งของประเทศ และอาจจะเป็นแนวทาง ในการส่งเสริมให้อาชีพนี้เป็นอาชีพที่สามารถสร้างความยั่งยืนให้ตัวชาวนา และยังทำให้ ชาวนาได้ทบทวนความสุขของตนเองเพื่อเป็นพลังในการทำงาน เพราะความสุข จะทำให้สามารถดำรงอยู่ในอาชีพ พัฒนาอาชีพของตนเพื่อประสิทธิภาพที่ดีของงานที่ทำ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุขของชาวนา กรณีศึกษาชาวนา ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

ประโยชน์ที่ได้รับ

สามารถนำผลจากการวิจัยนั้นไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริม อาชีพชาวนาให้ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยมีความสุข

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาสาระ ในการศึกษาคั้งนี้ ครอบคลุมการศึกษา ด้านปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุขในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนา
2. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและแหล่งข้อมูล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ คือ ชาวนาในภูมิภาคต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งมีกลุ่มสมาชิกเครือข่ายกระจายอยู่ใน 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออก ภาคใต้ และภาคอีสาน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง

ทบทวนวรรณกรรม

1. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับชาวนา และเครือข่ายเกษตรทางเลือก

งามพิศ ลัทธยสงวน (2545) ได้ให้ความหมายของชาวนาว่าเป็นกลุ่มคนที่ปลูกข้าวเป็นหลัก หรือกลุ่มคนที่มีอาชีพทำนา สอดคล้องกับ อานนท์ ภาคมาลี (2556) กล่าวถึงอาชีพชาวนาว่าเป็นบุคคลผู้ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม โดยในประเทศไทยมักมีความหมายถึงผู้ประกอบอาชีพปลูกข้าวเป็นหลัก ชาวนาในประเทศไทยนับว่าเป็นคนกลุ่มใหญ่ เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยที่สืบทอดกันมาอย่างอนุชนรุ่นหลัง โดยส่วนใหญ่แล้วชาวนาจะใช้ชีวิตอยู่โดยสงบเงียบในชนบท การทำนาของชาวนาจะเริ่มทำงานตั้งแต่เช้าจรดค่ำตลอดทั้งปี หลังจากฤดูการเก็บเกี่ยวพวกเขาจะปลูกข้าวนาปรัง หรือพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ต่อ หรือไม่ก็เลี้ยงปศุสัตว์หรือสัตว์อื่น ๆ การทำนามี 2 ประเภท คือ 1) นาปี หมายถึง การทำนาในฤดูฝน และ 2) นาปรัง หมายถึง การทำนาออกฤดูฝน ชาวนาใช้น้ำจากลำคลอง และเขื่อนระบายน้ำผลผลิตที่ได้จากการทำนา

ในสถานการณ์ปัจจุบันการทำนาปี หรือนาปรัง มีปัญหาและอุปสรรคมากมาย เช่น 1) พันธุ์ข้าวมีราคาแพง 2) มีต้นทุนยาขึ้นในนาต้องจ้างคนมาถอน 3) ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยมีราคาแพง 4) น้ำไม่เพียงพอ 5) แมลงรบกวน และสัตว์กัดแทะ 6) ค่าน้ำมันสูบน้ำเข้านา และออกจากนา 7) ราคาข้าวเปลือกที่ขาย และ 8) ค่าจ้างรถเก็บเกี่ยวข้าวและรถขนส่ง จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวนาต้องปรับตัว โดยนำแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเป็นการทำเกษตรที่ปราศจากการใช้สารเคมี เน้นการใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก โดยเกษตรกรรมทางเลือกมีเป้าหมายในการผลิตอาหารเพื่อดำรงชีวิตมากกว่าการผลิตเพื่อส่งขาย และได้รับผลตอบแทนคือ สุขภาพดีทั้งทางร่างกายรวมถึงสุขภาพจิต เกษตรกรสามารถบริโภคอาหารที่ปลอดภัยไร้สารเคมี ตกค้างได้อย่างมั่นใจ และอาจจะสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวได้อีกทาง (ล้อมวลชนนิรล, 2559) เกษตรกรรมทางเลือกจึงถือเป็นทางเลือกของเกษตรกรอย่างไรก็ตามแม้ว่าเกษตรกรต้องพึ่งตนเอง แต่ด้วยวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากการต้องพบปัญหาใหม่ ๆ ที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง จำเป็นต้องพูดคุยสอบถามเพื่อนร่วมอาชีพและต้องช่วยกันเองมากขึ้น เป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม

เครือข่ายเกิดขึ้นในอาชีพเกษตรกร เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพิ่มอำนาจการต่อรอง และเสริมสร้างพลังในการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรที่มีความคิดในแนวเดียวกัน จึงก่อตัวขึ้นเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (2560) ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 จากความร่วมมือขององค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ เพื่อพัฒนาระบบการเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ วิถีชีวิตชุมชน และสร้างการพึ่งตนเอง การเกิดขึ้นของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเป็นความพยายามในการเสนอทางเลือกของการทำเกษตรกรรมที่พบว่า การพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ส่งผลต่อการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนก่อให้เกิดความเสี่ยงแก่ผู้บริโภค เครือข่ายยกระดับการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการพัฒนาความรู้ กระทั่งมีการรวมตัวกันขององค์กรเกษตรกรเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่าย

2. ความสุข และความสุขในการทำงาน

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยที่ว่าด้วยการศึกษาความสุขของชาวนา เมื่อก้าวถึงความหมายของคำว่าความสุข (Happiness) นั้น เป็นการยากที่จะหาคำจำกัดความที่แท้จริง เนื่องจากคำว่า “ความสุข” คือความรู้สึกหรืออารมณ์ประเภทหนึ่ง มีหลายระดับ ตั้งแต่ความสบายใจเล็กน้อยหรือความพอใจ จนถึงความเพลิดเพลินหรือเต็มไปด้วยความสนุก คำว่า “สุข” คือ ความสบายกาย สบายใจ มักใช้เข้าคู่กับคำ เช่น อยู่ดีมีสุข อยู่เย็นเป็นสุข สบายกายสบายใจ (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2546) การศึกษาจำนวนมากได้มีการแทนคำว่า “ความสุข” ด้วยคำอื่น เช่น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีการใช้คำว่า “ความอยู่ดีมีสุข” (Well - Being) ให้ความหมายว่าเป็นความสำเร็จ ซึ่งเชื่อมโยงกับโอกาสทางเลือกในการดำรงชีวิตและความสามารถ (Capabilities) ฉะนั้นความสุขจึงเป็นส่วนหนึ่งของ “ความอยู่ดีมีสุข” (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2548)

ความสุขในการทำงาน หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนทำงานขณะทำงาน ประกอบด้วย ความรื่นรมย์ในงาน ความพึงพอใจในงาน และความกระตือรือร้นในการทำงาน ซึ่งความสุขในการทำงานเกิดจากการที่บุคคลได้กระทำในสิ่งที่ตนเองรัก รู้สึกสนุกสนาน และผลงานที่ออกมานั้นตรงกับเป้าหมายที่วางไว้ จากการศึกษาของ Farah, M. J., & McClelland, J. L. (1992) พบว่า ในสังคมที่เจริญแล้วมนุษย์จะมีความต้องการที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความต้องการความสำเร็จ ความต้องการอำนาจ และความต้องการมิตรสัมพันธ์ ซึ่งปรากฏรวมอยู่ในทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (1954 : 80-92) ที่ประกอบด้วยลำดับขั้นความต้องการ 5 ระดับ คือ 1) ความต้องการทางด้านกายภาพ เป็นความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต 2) ความต้องการทางด้านความปลอดภัยมั่นคง 3) ความต้องการทางสังคม 4) ความต้องการได้รับการยกย่องในสังคม และ 5) ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2552) ได้เสนอทฤษฎีแห่งความสุขไว้ดังนี้ Happy 8 หรือความสุข 8 ประการ คือ แนวคิดของการจัดสมดุลชีวิตของมนุษย์ผ่านความสุขในโลก 3 โลก ที่ทับซ้อนกันอยู่ในโลกส่วนตัว โลกครอบครัว และโลกสังคมของมนุษย์ ดังนั้น คนที่มีสุขภาพดีดูแลตนเองไม่เป็นภาระใคร มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น มีคุณธรรม กตัญญู มีการเรียนรู้เป็นมืออาชีพในงานตนเอง รักและดูแลครอบครัว รักและดูแลองค์กร/สังคม ย่อมเป็นผลลัพธ์ของบุคคลที่สามารถบริหารสมดุลแห่งความสุขสามารถแยกย่อยออกเป็นความสุข 8 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพดี (Happy body) คือสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและจิตใจ มาจากการที่รู้จักใช้ชีวิต 2) ด้านหัวใจดี (Happy heart) มนุษย์จะอยู่กับคนอื่นได้ต้องมีน้ำใจคิดถึงคนอื่น มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันและกัน 3) ด้านการผ่อนคลายดี (Happy relax) ต้องรู้จักผ่อนคลายกับสิ่งต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ทั้งชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว นั่นคือสมดุลชีวิต 4) ด้านใฝ่รู้ดี (Happy brain) มนุษย์เราอยู่ได้ด้วยการศึกษาหาความรู้พัฒนาตัวเอง นำไปสู่การเป็นมืออาชีพ 5) ด้านสงบดี (Happy soul) มีคุณธรรมเบื้องต้นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม เช่น มีศีลธรรม มีคุณธรรม เป็นต้น 6) ด้านการเงินดี (Happy money)

การที่สามารถจัดการรายรับรายจ่ายของตนเองได้ 7) ด้านครอบครัวดี (Happy family) มีครอบครัวที่อบอุ่นและมั่นคง และ 8) ด้านสังคมดี (Happy society) มนุษย์ทุกคนต้องมีความรักสามัคคีเอื้อเฟื้อต่อสังคม

3. ความสุข – ความทุกข์ของชาวนา

หากถามถึงความสุขในมุมมองของชาวนา ชาวนาบางคนอาจมองทั้งความสุขและความทุกข์เป็นสิ่งเดียวกัน นั่นคือ “ข้าว” หากข้าวเจริญเติบโต ได้ผลผลิตดี ราคาดี นั่นคือความสุข แต่หากข้าวแห้งเหี่ยว ล้มตาย หรือราคาข้าวตกต่ำ นั่นคือความทุกข์ (อารีวรรณ คูสันเทียะ, 2559)

อย่างไรก็ตามปัจจุบันกลับพบว่า ชาวนามักจะถูกตั้งคำถามว่ายังเป็นกระดุกสันหลังของชาติอยู่หรือไม่ เพราะข้อมูลอีกด้านหนึ่ง พบว่า ชาวนาส່วนใหญ่ยังคงอยู่ในภาวะยากจน อันเนื่องมาจากปัญหาด้านการผลิต ปัญหาการตลาด และการสูญเสียที่ดินทำกิน (อนุสรณ์ อนุโณ, 2547) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความทุกข์ของชาวนา โดยมีผลกระทบการศึกษาของกาญจนา บุญยัง (2558) เรื่องชาวนาฆ่าตัวตาย : รัฐ โคร่งสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรงที่พบว่า ชาวนาที่ฆ่าตัวตายเผชิญกับการขัดกันของวัฏจักรตามวิถีชีวิตกับวัฏจักรตามกฎเกณฑ์ของรัฐและตลาดซึ่งมีเงื่อนไขอำนาจและเวลาต่างกัน การสะดุดตลกลงของวัฏจักร ตามวิถีชีวิตของชาวนาที่ฆ่าตัวตายคือ การสูญเสียปัจจัยที่จำเป็นในการปลูกข้าวโดยเฉพาะที่ดิน การสูญเสียรายได้จนไม่สามารถลงทุนทำนารอบต่อไปได้ และไม่สามารถชำระหนี้ได้ การใช้อำนาจเหนือกว่าเพื่อยืนยันความแน่นอนในการบังคับใช้กฎเกณฑ์ของรัฐที่แน่นอนชัดเจน ขัดกับวิถีชีวิตของชาวนาที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนมากกว่า ในขณะที่ชาวนาไม่มีช่องทางการต่อรองและขาดศักยภาพในการร้องเรียนจึงทำให้ชาวนาไม่มีทางออกและตัดสินใจฆ่าตัวตาย นอกจากการฆ่าตัวตายของชาวนาจะมีความหมายว่าตัดพ้อต่อรัฐ ลั่นหวังเหนื่อยล้า และหนีจากกฎเกณฑ์แล้ว ในบางกรณี ชาวนายังต่อสู้กับกฎเกณฑ์ของรัฐโดยใช้การฆ่าตัวตายในฐานะการแสดงเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองของตนอีกด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถสรุปได้ว่า ชาวนา หรือผู้ประกอบการอาชีพปลูกข้าว เป็นอาชีพที่ยังคงประสบปัญหาความยากจนอยู่จำนวนมาก ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ในการทำงาน ความทุกข์ในการประกอบอาชีพที่ต้องแบกรับภาระต้นทุนการผลิตที่สูงไม่ว่าจะเป็น พันธุ์ข้าว ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยที่มีราคาแพง ค่าจ้างการผลิตในขั้นตอนต่าง ๆ ปัญหาน้ำไม่เพียงพอ ฝน ฟ้า อากาศที่เปลี่ยนแปลงไป โรคพืช โรคแมลงต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้น หรือแม้กระทั่งปัญหาทางการตลาดและอำนาจในการต่อรองเกิดความทุกข์ในการทำงาน จึงมีชาวนาบางกลุ่มที่ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวเป็นแบบการทำเกษตรที่ปราศจากการใช้สารเคมี เน้นการใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก ด้วยกรรมวิธีประณีต ลดต้นทุนการผลิต ช่วยเหลือกันในรูปแบบการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกที่พัฒนาการเกษตรที่ไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต หรือการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนก่อให้เกิดความเสี่ยงแก่ผู้บริโภค เป็นการยกระดับการทำงานพัฒนาความรู้ และให้ผลตอบแทนในเรื่องของสุขภาพดีทั้งทางร่างกายรวมถึงสุขภาพจิต เกษตรกรสามารถบริโภคอาหารที่ปลอดภัยมีตกค้างได้อย่างมั่นใจ และสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นซึ่งอาจจะส่งผลให้ชาวนามีความสุขเพิ่มมากขึ้น

วิธีการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุขในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนา กรณีศึกษาชาวนาที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีขั้นตอนในการทำวิจัยดังนี้

1. การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Key Informants)

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ศึกษากับชาวนาที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง รวมตัวกันเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการทำนา โดยไม่ใช้สารเคมี ลดต้นทุนการผลิต โดยใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงไปยังสมาชิกชาวนาที่อยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ได้แก่ พื้นที่ภาคเหนือ จำนวน 1 ราย พื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียง จำนวน 2 ราย พื้นที่ภาคใต้ จำนวน 2 ราย และพื้นที่ภาคอีสาน จำนวน 3 ราย รวม 8 ราย โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินของตนเองตั้งแต่ 10 - 120 ไร่ และมีชาวนาที่มีลูกหลานสืบทอดอาชีพชาวนาในปัจจุบัน จำนวน 3 ราย มีลูกหลานทำงานอื่น ๆ และพร้อมจะสืบทอดอาชีพในอนาคต จำนวน 2 ราย และมีชาวนาที่มีลูกหลานที่ยังศึกษาอยู่ จำนวน 3 ราย สถานะทางเศรษฐกิจของชาวนากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นครอบครัวชาวนาที่มีฐานะปานกลางถึงดี มีบางรายที่ยังมีหนี้สินจากการซื้อที่ทำกินเพิ่ม แต่สามารถบริหารจัดการและผ่อนชำระได้ตามเวลา

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

2.1 แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยผู้วิจัยได้กำหนดแนวคำถามในการสัมภาษณ์ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา อีกทั้งยังมีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ภาพความสนิทสนมคุ้นเคย เพื่อนำไปสู่การได้ข้อมูลที่ถูกต้อง โดยแบ่งประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล เพศ อายุ ภูมิลำเนา การศึกษา จำนวนสมาชิกในครอบครัว จำนวนปีในการทำงาน และข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุข

2.2 แบบการสังเกต (Observation) ได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชาวนาลักษณะความเป็นอยู่ เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทำนา สภาพจิตใจของผู้ให้ข้อมูล ลูกหลานของผู้ให้ข้อมูล (ถ้ามี) เป็นอย่างไร เป็นต้น ซึ่งจะรวบรวมข้อมูลโดยการจดบันทึกตามประเด็นที่กำหนดไว้

3. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยติดต่อประสานงานชาวนาผ่านผู้ประสานงานเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก โดยใช้ฐานสมาชิกของเครือข่ายผู้กลุ่มตัวอย่าง เมื่อได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนแล้ว ผู้วิจัยชี้แจงข้อมูล เปิดโอกาสให้ซักถามรายละเอียด และขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยก่อนที่จะมีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะอธิบายถึงเครื่องมือ และกระบวนการที่ใช้ในการวิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการกับข้อมูลที่ได้มา ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบกันแล้วผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้เกิดความมั่นใจในความเชื่อถือได้ของข้อมูล เพื่อสำรวจดูความครบถ้วน ประเมินคุณภาพของข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบปัญหา
2. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ ประกอบกับใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปโดยจำแนกประเภทของข้อมูล (Typological analysis) โดยผู้วิจัยได้จำแนกข้อมูลที่วิเคราะห์ตามขั้นตอนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และความสุขของชาวนา

ผลการวิจัย

ความสุขของชาวนาในมุมมองของบุคคลภายนอก อาจจะคิดว่าเพียงการทำนาแล้วได้รับผลผลิตและรายได้ที่ดี ก็สามารถสร้างความสุขให้กับชาวนาได้ แต่จากการศึกษาพบว่า ความสุขที่จะเกิดขึ้นมีหลากหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ ตามแนวคิดความสุข 8 ประการ ที่เป็นการจัดสมดุลชีวิตของมนุษย์ ผ่านความสุขในโลก 3 ใบ ที่ทับซ้อนกันอยู่ ได้แก่ 1) ความสุขด้านตนเอง 2) ความสุขของครอบครัว และ 3) ความสุขด้านสังคม ผลการวิจัยพบว่า

1) ความสุขด้านตนเอง ชาวนามีความสุขในการดำรงอยู่ในอาชีพชาวนาของตนเองเนื่องจากเป็นอาชีพที่ตนรัก เป็นการสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษที่สามารถสร้างรายได้ให้กับตนเอง ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เกิดความภูมิใจที่สามารถส่งลูกเรียนจนจบการศึกษา และยังเป็นอาชีพที่ทำให้ตนเองได้เรียนรู้ ต่อยอด และพัฒนาตัวเองตลอดเวลา นอกจากนี้การที่ชาวนากลุ่มนี้ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาจากนาเคมีมาเป็นอินทรีย์ที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ได้รับโภชนาการไร้สารพิษ ยิ่งทำให้ความสุขเพิ่มมากขึ้น ดังบทสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล ที่กล่าวว่า

“รายได้ก็มาจากทำนาแหละ จากไม่มีอะไรก็สร้างขึ้นมาได้ มีบ้านอยู่ ส่งลูกจนเรียนจบ ก็มีบั้งนะที่ผลผลิตน้อย ได้เงินน้อย เจอภัยธรรมชาติ แต่ยังไง ๆ เวลาได้ดี ๆ ก็มี”

(ชัยพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2561)

“มันไม่ได้เป็นแค่อาชีพที่ทำแล้วได้เงิน แต่มันเป็นวิถีชีวิตที่เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ไม่ต้องมีเงินเราก็มีกินก็มีความสุขแล้ว สิ่งสำคัญคือการเห็น สิ่งที่ทำสำเร็จ พอมันสำเร็จความสุขมันก็เกิด”

(ณัฐา ชัยเพชร, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2561)

“ทำมานาน ทำมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ทำต่อมาเรื่อย ๆ แต่วิธีการอาจจะปรับเปลี่ยน โรคต่าง ๆ ก็พัฒนาขึ้นต้องปรับเปลี่ยน ต้องลองผิดลองถูกกันไป แต่ก็มีความสุขดีนะ”

(ดาวเรือง พิษผล, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2561)

“การทำนาแบบไม่ใช้สารเคมี ไม่ได้ทำลายธรรมชาติและทำร้ายคนอื่น ภูมิใจที่ได้ทำแบบนี้ พอทำสำเร็จ ก็สามารถที่จะบอกคนอื่นได้ว่า เราก็ทำได้ โดยที่ไม่ใช้สารเคมี”

(อำมร สุขวิน, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2561)

จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลจะเห็นได้ว่าความสุขที่เกิดจากตนเองของชานาในกลุ่มนี้ เป็นความสุขที่เกิดจากความรู้สึกภายในของชานา ทั้งความรักรักในอาชีพที่สืบทอดต่อมารักในวิถีชีวิตในรูปแบบพอเพียง พอมีพอกินและไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม รักการเรียนรู้ พัฒนา และความภูมิใจที่สามารถมีอาชีพที่เลี้ยงตนเองและพัฒนาตนเอง นอกจากนี้ยังมีความสุขกับความสำเร็จเมื่อเห็นสิ่งที่ทำสัมฤทธิ์ผล

2) ความสุขด้านครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญอีกหนึ่งประการที่ทำให้ชานามีความสุข เนื่องจากครอบครัวเป็นพลังสำคัญ เป็นพลังหนุนเสริมเมื่อรู้สึกเหน็ดเหนื่อยการได้เห็นครอบครัว มีกิน มีใช้ มีการศึกษา ยิ่งทำให้เกิดความสุข นอกจากนี้หากชานาได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากครอบครัวในการทำนาด้วย ยิ่งทำให้ความสุขเพิ่มมากขึ้น ดังบทสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล ที่กล่าวว่า

“พ่อแม่ยากจน บำทำนาตั้งแต่เด็ก ๆ พี่ชายก็บอกว่าคนเล็กก็ไม่ต้องเรียน ให้อยู่ช่วยพ่อแม่ทำงาน พอตอนนี้เรามีเงินเลี้ยงดูลูกส่งลูกเรียน เราก็อิ่มใจ มีความสุข”

(ลำดวน น้อยอุทัย, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2561)

“โชคดีที่มีครอบครัวดี ลูกช่วยกันทำนา ครอบครัวช่วยทุกอย่างเลย มันหายเหนื่อย รู้สึกว่าเขาสนับสนุนเรา แต่เห็นเขามีความสุขมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี เราก็อิ่มใจมีความสุขแล้ว”

(อำมร สุขวิน, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2561)

“เราก็อยากให้ลูกกลับมาอยู่บ้าน เราต้องทำให้เขาเห็นว่าการทำเกษตร สร้างรายได้ได้จริง เขากลับมาช่วยได้เยอะ คนรุ่นใหม่มีช่องทางตลาด มันไปได้ไกลขึ้นก็จากพลังของคนในครอบครัวที่ร่วมกันนั่นแหละ”

(สุเมธนา เหล่าชัย, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2561)

“ครอบครัวเป็นพลังสูงสุด เราเกิดมาจากครอบครัวชาวนา
อาซีพีนี่เป็นอาซีพีที่มีบุญคุณกับเรา มันเป็นความสุข ภูมิใจ
ที่อาซีพีนี้ทำให้ครอบครัวเรามีทุกอย่างเหมือนคนอื่น”
(พรรณพิมล บันคำ, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2561)

จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลจะเห็นได้ว่าความสุขที่เกิดจากครอบครัว
ถือเป็นพลังใจและพลังกายที่สำคัญของอาซีพีชาวนา เพราะแทบจะทุกคนที่พยายาม
ทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อยเพื่อให้ครอบครัวสบาย การที่ครอบครัวมีกินมีใช้ คนในครอบครัว
มีความสุขจึงเป็นส่วนสำคัญที่เสริมสร้างพลังบวกในการทำงานให้กับชาวนา ทั้งยังเป็น
พลังหนุนเสริมในการช่วยทำงาน แบ่งเบาภาระ และสืบทอดอาชีพที่ตนรักได้อีกด้วย

3) ความสุขด้านสังคม เป็นปัจจัยภายนอกที่มาหนุนเสริมความสุขภายในตัว
ของชาวนา เป็นความสุขที่ได้รับการสนับสนุนจากสังคม กล่าวคือ การได้รวมตัวกัน
ของเครือข่าย ได้รับความรู้จากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก และนำความรู้
มาเปลี่ยนแปลงการทำงาน จากการทำนาเคมีก็หันมาปลูกข้าวอินทรีย์ หรือเรียกว่า
ทำการเกษตรแบบประณีต นำความรู้มาลองผิดลองถูก และทดลองทำจริงจนสำเร็จ
นอกจากนี้การได้คืนความรู้นี้ก็กลับสู่สังคม ผ่านการถ่ายทอดความรู้ที่มีให้กับคนอื่น ๆ
ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่าย กลายเป็นความสุขที่ได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นด้วย
ดังบทสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล ที่กล่าวว่า

“เรามีความรู้อะไรเราก็แนะนำคนอื่น เรามีความสุขที่เราได้เป็น
ต้นแบบที่ทำแล้วสำเร็จ พอเขาไปทำแล้วดี เราก็ภูมิใจกับเขาด้วย
ได้ช่วยคนอื่นก็ยิ่งต่อยอดความสุขของเราเอง”
(ชัยพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2561)

“สิ่งที่เราลำคัญคือการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ทำให้เราได้รู้จักกัน ได้สังคม เครือข่าย ให้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเอามาปรับใช้”

(ณัฐา ชัยเพชร, **สัมภาษณ์**, 10 เมษายน 2561)

“ทุกวันนี้พยายามช่วยเหลือกันให้ได้มากที่สุด อนาคตยังไม่รู้ แต่การที่จะช่วยเหลือพี่น้องเกษตรกรทำให้เขาได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อผู้บริโภค ต้องใช้เวลาศึกษาเรียนรู้ เราอยากเห็นคนไทยพึ่งตัวเองได้ อยากเห็นสังคมที่ดี ที่แบ่งปัน”

(พรรณพิมล บันคำ, **สัมภาษณ์**, 15 มิถุนายน 2561)

“ทุกคนในเครือข่ายช่วยเหลือกัน การได้รวมกลุ่มกันทำให้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทุกคนเป็นครูของกันและกัน กลุ่มเรามั่นใจ มันเลยเป็นแรงผลักดันให้เกิดความมั่นคง ที่จะมาช่วยกันทำให้ ชุมชน สังคมน่าอยู่ สุขก็สุขไปด้วยกัน มีปัญหาที่รับรู้ปัญหา และช่วยกันแก้ไข”

(ดาวเรือง พิษผล, **สัมภาษณ์**, 11 กรกฎาคม 2561)

“การรวมกลุ่มทำกิจกรรม ทำให้เกิดการยอมรับ ได้ช่วยเหลือคนอื่น ให้เขาทำนาได้ดีขึ้น มันเป็นความภูมิใจในตัวเอง ที่ว่า ตรงนี้มันสุขกว่าการมีเงินมีทองเยอะ ๆ”

(ภาคภูมิ อินทร์เป็น, **สัมภาษณ์**, 12 กรกฎาคม 2561)

จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลจะเห็นได้ว่าความสุขที่เกิดขึ้นด้านสังคม เป็นพลังหนุนเสริมอีกประการที่ทำให้ชาวนารู้สึกและเห็นคุณค่าของตนเอง ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเหลือ เป็นส่วนหนึ่งของการแบ่งปันข้อมูลความรู้ที่ตนเองได้รับการรวมตัวเป็นเครือข่ายและการลองผิดลองถูกของตนเอง

ผลการวิจัยที่ได้นำเสนอข้างต้น จะเห็นได้ว่าความสุขเกิดจากปัจจัยพื้นฐานในชีวิตของมนุษย์ทุกคน การเกิดความสุขขึ้นนั้น อาจจะเป็นเพราะชวานากลุ่มนี้เรียนรู้ว่าความสุขในการทำคืออะไร และต้องทนทุกข์กับปัญหาที่ยืดเยื้อยาวนานตามที่ อนุสรณ์ อุณโณ (2547) ที่พบว่า ชวานามักจะถูกตั้งคำถามว่ายังเป็นกระตูกสันหลังของชาติอยู่หรือไม่ เพราะข้อมูลอีกด้านหนึ่ง คือชวานาส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในภาวะยากจน อันเนื่องมาจากปัญหาด้านการผลิต ปัญหาการตลาด และการสูญเสียที่ดินทำกิน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความทุกข์ของชวานา ทั้งที่ชีวิตมนุษย์ทุกคนล้วนต้องการความสุข ดังผลการศึกษาของ Farah, M. J., & McClelland, J. L. (1992) ที่พบว่า ในสังคมที่เจริญแล้วมนุษย์จะมีความต้องการที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความต้องการความสำเร็จ ความต้องการอำนาจ และความต้องการมิตรสัมพันธ์ ชวานารวมกลุ่มกันทำน่าย่อมเกิดความสัมพันธ์ที่ดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดอำนาจในการต่อรองจนทำให้ทำนาได้ประสบความสำเร็จ นำมาสู่ความภาคภูมิใจของชวานา และยังสร้างมูลค่าให้ผลผลิตของชวานาได้อีกด้วย

สำหรับผลการวิจัยที่ได้แบ่งออกเป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ ผ่านความสุขในโลก 3 ใบที่ทับซ้อนกันอยู่ ได้แก่ ความสุขด้านตนเอง ความสุขของครอบครัว และความสุขด้านสังคมก็สอดคล้องกับแนวคิดความสุข 8 ประการ ของสถาบันกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2552) เนื่องจาก

1) ปัจจัยความสุขด้านตนเอง เกิดขึ้นจากสิ่งรอบ ๆ ตัวของชวานาเอง ทั้งความภูมิใจที่ได้สืบทอดอาชีพ ความผูกพันและรักในอาชีพของตน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคนที่จะทำให้ทำงานได้อย่างมีความสุข หากเรารักในงานที่ทำ เกิดเป็นความสุขทางใจ และความผ่อนคลายในการทำงาน เกิดความสุขด้านการผ่อนคลายดี (Happy relax) ที่ทำให้เราทำงานอย่างมีความสุขและไม่เครียด การที่สามารถสร้างรายได้ เลี้ยงดูตัวเองได้ เกิดความสุขด้านการเงินดี (Happy money) เพราะสามารถจัดการรายรับรายจ่ายของตนเองได้ การได้ต่อยอดความรู้ให้ตัวเองพัฒนาตัวเอง เกิดความสุขด้านใฝ่รู้ดี (Happy brain) และการมีอาหารไร้สารพิษสำหรับบริโภค ไม่เบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดความสุขด้านสุขภาพดี

(Happy body) และความสุขด้านสงบดี (Happy soul) คือสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและจิตใจ รวมถึงจิตวิญญาณ

2) ปัจจัยความสุขด้านครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญมากประการหนึ่งที่ทำให้ชาวนา มีความสุขเพราะเป็นพลังหนุนเสริมให้ชาวนาเมื่อรู้สึกเหน็ดเหนื่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ไม่ต้องออกไปหางานทำข้างนอก หรือในเมืองอื่นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ได้อยู่ร่วมกับครอบครัว เกิดเป็นความสุขด้านครอบครัวดี (Happy family) คือการมีครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง เพราะครอบครัวเหมือนเป็นภูมิคุ้มกัน เป็นกำลังใจที่ดีในการจะทำสิ่งต่าง ๆ

3) ปัจจัยความสุขด้านสังคม เป็นปัจจัยภายนอกที่หนุนเสริมความสุขภายในตัวของชาวนาที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวนา ได้ช่วยเหลือกันในกลุ่ม เป็นเพื่อนช่วยกันทำ ไม่ใช่คู่แข่งที่แข่งกันทำ เกิดความสุขด้านน้ำใจดี (Happy heart) คือการมีน้ำใจเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน นอกจากนี้การได้คืนความรู้นี้ก็กลับสู่สังคมผ่านการถ่ายทอดความรู้ที่มีให้กับคนอื่น ๆ ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ทำให้เกิดความสุขที่ได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นด้วย เกิดความสุขด้านสังคมดี (Happy society) การมีสังคมที่ดี สังคมแห่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

แม้สังคมปัจจุบันอาจจะมองว่าอาชีพชาวนาไม่ได้เป็นอาชีพหรือหน้าที่การงานที่ดี หรือมั่นคง เพราะชาวนาส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังคงติดอยู่ในภาวะเป็นหนี้สิน ยากจน และมีอุปสรรคต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความทุกข์ หรือไม่ประสบความสำเร็จในอาชีพ ดังผลการศึกษาของกาญจนา บุญยัง (2558) เรื่องชาวนาฆ่าตัวตาย : รัฐโครงสร้าง เศรษฐกิจ และความรุนแรง พบว่า ชาวนาที่ฆ่าตัวตายเผชิญกับกฎเกณฑ์ของรัฐและตลาดซึ่งมีเงื่อนไขอำนาจและเวลาต่างกัน ทำให้ต้องสูญเสียปัจจัยที่จำเป็นในการปลูกข้าวโดยเฉพาะที่ดิน การสูญเสียรายได้จนไม่สามารถลงทุนทำนาต่อไป และไม่สามารถชำระหนี้ได้ การบังคับใช้กฎเกณฑ์ของรัฐที่ขัดกับวิถีชีวิตของชาวนา การไม่มีช่องทางการต่อรองและขาดศักยภาพในการร้องเรียนจึงทำให้ชาวนาไม่มีทางออกและตัดสินใจฆ่าตัวตาย แต่ชาวนากลุ่มนี้ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการทำงานกลับเกิดความสุขเพราะรักและภูมิใจในอาชีพ

การปรับตัวทำให้อาชีพนี้กลายเป็นอาชีพที่สร้างความสุขสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัว เพราะการได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายเหมือนเป็นการสร้างพลังให้กับตนเอง สร้างความรู้ ในการพัฒนาตัวเอง พัฒนาอาชีพ จนเป็นที่ยอมรับกับสังคมภายนอก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดความมั่นคงในอาชีพ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ความสุขของชาวนาเกิดขึ้นจากปัจจัยที่หลากหลาย ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอ ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) *ด้านตนเอง* ปัจจัยที่มีผลทำให้ชาวนามีความสุขในการดำรง อยู่ในอาชีพชาวนาของตนเอง เนื่องจากเป็นอาชีพที่ตนรัก เพราะสืบทอดต่อมาจาก บรรพบุรุษที่สามารถสร้างรายได้ให้กับตนเอง ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เกิดความภูมิใจ ที่สามารถส่งลูกเรียนจนจบการศึกษา และยังเป็นอาชีพที่ทำให้ตนเองได้เรียนรู้ ต่อยอด และพัฒนาตัวเองตลอดเวลา นอกจากนี้การที่ชาวนากลุ่มนี้ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการทำนา จากนาเคมีมาเป็นอินทรีย์ ยังทำให้รู้สึกว่าการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ได้บริโภค อาหารไร้สารพิษ ยิ่งทำให้ความสุขเพิ่มมากขึ้น 2) *ด้านครอบครัว* เป็นปัจจัยสำคัญ อีกหนึ่งประการที่ทำให้ชาวนามีความสุข เนื่องจากครอบครัวเป็นพลังสำคัญ เป็นพลังหนุนเสริมเมื่อรู้สึกเหน็ดเหนื่อย การได้เห็นครอบครัว มีกิน มีใช้ มีการศึกษา ยิ่งทำให้เกิดความสุข นอกจากนี้ หากชาวนาได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากครอบครัว ในการทำนาด้วย ยิ่งทำให้ความสุขเพิ่มมากขึ้น และ 3) *ด้านสังคม* เป็นปัจจัยภายนอก ที่มาหนุนเสริมความสุขภายในตัวของชาวนา เป็นความสุขที่ได้รับการสนับสนุนจากสังคม กล่าวคือการได้รวมตัวกันของเครือข่าย ได้รับความรู้จากเครือข่ายเกษตรกรรวม ทางเลือก และนำความรู้มาเปลี่ยนแปลงการทำนา จากการทำนาเคมีก็หันมาปลูกข้าวอินทรีย์ หรือเรียกว่าทำการเกษตรแบบประณีต นำความรู้มาลองผิดลองถูก และทดลองทำจริง จนสำเร็จ นอกจากนี้การได้คืนความรู้นี้กลับสู่สังคม ผ่านการถ่ายทอดความรู้ที่มีให้กับ คนอื่น ๆ ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่าย กลายเป็นความสุขที่ได้ทำประโยชน์ให้กับ ผู้อื่นด้วย

จากผลการศึกษาระเบียบวิธีที่จะทำให้ชาวนาเกิดความสุ่มเสี่ยง เป็นเพียงปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว และสังคม เป็นปัจจัยที่ชาวนาสร้างขึ้นตามวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่กับสิ่งที่ตนผูกพันมาตั้งแต่เกิด การทำนาจึงไม่ใช่อาชีพแต่เป็นวิถีชีวิตที่แม้จะสร้างรายได้ให้สามารถเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ แต่ก็ไม่ได้ร่ำรวยนัก เป็นเพียงรายได้ที่สามารถประคองชีวิตไปตามความพออยู่พอกิน นอกจากนั้น การที่ชาวนากลุ่มนี้รวมตัวกันเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจที่ได้แบ่งปันความรู้กับคนอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

อาชีพชาวนาถือเป็นอาชีพสำคัญที่อยู่คู่กับคนไทยมาอย่างยาวนาน เรียกว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติเป็นอาชีพที่ทุ่มเทหยาดเหงื่อ ทำงานหนัก เพื่อปลูกข้าวให้คนในประเทศได้กิน และข้าวยังเป็นสินค้าอันดับต้น ๆ ที่ส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ทั้งนี้อีกมุมหนึ่งยังเป็นอาชีพที่ถูกเหยียดหยาม เพราะมองว่าไม่ได้มีหน้าตาทางสังคมเงินน้อย เป็นหนี้และยากจน เพราะฉะนั้นหากภาครัฐต้องการจะคืนความสุขให้ชาวนาให้สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ต่าง ๆ ได้อย่างยั่งยืนนั้น ควรจะดำเนินการดังนี้

- 1) ควรมีการหนุนเสริมศักยภาพ ความเข้มแข็งของชาวนาให้มีความมั่นคงสามารถพึ่งตนเองได้
- 2) พัฒนาระบบการสร้างหลักประกันด้านรายได้ของชาวนาให้มีความมั่นคงควบคู่ไปกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต
- 3) พัฒนาระบบสวัสดิการให้ครอบคลุมในทุกอาชีพ
- 4) สนับสนุนการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร
- 5) สร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรรุ่นใหม่ด้วยการสนับสนุนองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพของชาวนา

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่ม คือกลุ่มที่เป็นสมาชิกเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างเข้มแข็งในการทำนาอินทรีย์ ซึ่งนาอินทรีย์ถือเป็นกลุ่มที่มีจำนวนน้อยกว่าชาวนาที่ผลิตข้าวเคมีจำนวนมากเพื่อขาย อาจจะทำให้บริบทของกลุ่มตัวอย่างต่างกัน การศึกษาในครั้งต่อไปจึงมีการศึกษาในกลุ่มอื่น ๆ ดังนี้

1. ควรมีการศึกษากลุ่มชาวนาที่ทำนาเคมี ซึ่งเป็นกลุ่มชาวนาส่วนใหญ่ของประเทศที่มุ่งเน้นผลผลิตจำนวนมากเพื่อจำหน่าย ขายส่ง
2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับความสุข ความภาคภูมิใจของลูกหลานชาวนา
3. ควรมีการศึกษากับกลุ่มบุคคลที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในสังคมที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและการศึกษาที่ดี และมีจุดพลิกผันมาใช้ชีวิตชาวนา หรือเป็นเกษตรกรยุคใหม่

บรรณานุกรม

- กาญจนา บุญยัง. (2558). **ชาวนาฆ่าตัวตาย : รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง.** (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก. (2560). **ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.** สืบค้นจาก <http://thaiaan.org/index.php/2017-03-01-06-58-02> 2560.
- งามพิศ ลัตย์สงวน. (2545). **วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพฯ : เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น.
- ชลิตา บัณฑูวงศ์. (2556). **ข้าวและชาวนาไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง.** (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยฮาวาย, ฮาวาย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.

- สื่อมวลชนนิวส์. (2559). **เกษตรกรรมทางเลือก ทางออกของเกษตรกร**. สืบค้นจาก. <https://suemuanchonnews.com>.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2552). **คู่มือมาสร้างองค์กรแห่งความสุขกันเถอะ**. กรุงเทพฯ : สำนักงาน.
- สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ. (2548). **รวมตัวชีวิตเกี่ยวกับความอยู่เย็นเป็นสุข**. กรุงเทพฯ : ธนัชการพิมพ์.
- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้คุณภาพเยาวชน. (2557). **นักวิชาการกะเทาะปัญหาโครงสร้างชาวนาไทย ทำนาแล้วไม่ได้นา**. สืบค้นจาก http://www.landactionthai.org/land/index.php?option=com_content&view=article&id=624:2014-09-25-15-32-37&catid=85&Itemid=591.
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2547). **ขบวนการสิทธิเหนือทรัพยากรส่วนรวมในสังคมไทย: เกษตรกรรมยั่งยืนในบริบทระบบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากร**. นนทบุรี : คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน.
- อานนท์ ภาคมาลี. (2556). **ข้าว**. สืบค้นจาก. <https://www.gotoknow.org/posts/557113>.
- อารีวรรณ คูสันเทียะ. (2559). **ความสุขความทุกข์ของชาวนา**. สืบค้นจาก <http://www.landactionthai.org>.
- Biz Amnat. (2561). **รู้และพันธุ์กษชาวนา“ข้าวคือชีวิต” และ “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ”**. สืบค้นจาก. <http://www.lovetfarmer.org/?p=2338>.
- Farah, M. J., & McClelland, J. L. (1992). Neural network models and cognitive neuropsychology. **Psychiatric Annals**, 22, 148-153.
- Maslow A. H. (1954). **Motivation and Personality**. New York : Harper & Brothers.

Translated Thai References

- Anusorn Uno. (2004). **Movement of rights over common resources in thai society: sustainable agriculture in the context of ownership rights over resources.** Nonthaburi : Committee on Sustainable Agriculture Expo. [In Thai].
- Alternative Agriculture Network. (2018). **Basic data about the agricultural network.** Retrieved from <http://thaiaan.org/index.php/2017-03-01-06-58-02-2560>. [In Thai].
- Arnon Pakmalee. (2013). **Rice.** Retrieved from . [In Thai].
- Arreewan Kusantia. (2016). **Happiness, Suffering of farmers.** Retrieved from <http://www.landactionthai.org>. [In Thai].
- Biz Amnat. (2018). **Know and peasant binding “Rice is life” “The farmer is the spine of the nation.”** Retrieved from <http://www.lovetfarmer.org/?p=2338>. [In Thai].
- Chalita Buntuwong. (2013). **Rice and Thai farmers in the transition.** (Unpublished doctoral dissertation). Hawaii University, Hawaii. [In Thai].
- Kanjana Boonyoung. (2015). **Peasant’s Suicide: State, Economic Structure and Violence.** (Unpublished doctoral dissertation). Thammasat University, Bangkok. [In Thai].
- National Health Reform Office. (2005). **Indicators to live happily.** Bangkok : Thanatus. [In Thai].
- Ngamphi Satsanguan. (2002). **Rice culture in thailand: Persistence and Change.** Bangkok : Text and Journal publication. [In Thai].

- QUALITY LEARNING FOUNDATION. (2014). **Academician disclose the structure of Thai famers: Do farming but not getting their own land.** Retrieved from <http://www.landactionthai.org>. [In Thai].
- Suemuanchonnews. (2016). **Alternative agriculture Farmer survival.** Retrieved from <https://suemuanchonnews.com>. [In Thai].
- Thai Health Promotion Foundation. (2009). **Guide for Create Happy Workplace Organization.** Bangkok : office. [In Thai].
- The Royal Academy. (2003). **Dictionary of the Royal Institute of Thailand,** 1999. Bangkok : Nanmeebook. [In Thai].

ผู้ให้สัมภาษณ์

- ชัยพร พรหมพันธุ์. 9 มีนาคม 2561. สัมภาษณ์.
- ณัฐา ชัยเพชร. 10 เมษายน 2561. สัมภาษณ์.
- ดาวเรือง พีชผล. 11 กรกฎาคม 2561. สัมภาษณ์.
- พรรณพิมล ปันคำ. 15 มิถุนายน 2561. สัมภาษณ์.
- ภาคภูมิ อินทร์แป้น. 12 กรกฎาคม 2561. สัมภาษณ์.
- ลำตวน น้อยอุทัย. 9 มีนาคม 2561. สัมภาษณ์.
- สุมณฑา เหล่าชัย. 11 กรกฎาคม 2561. สัมภาษณ์.
- อำมร สุขวิน. 9 เมษายน 2561. สัมภาษณ์.